

MORT I MALALTIA AL Penedès (1611-1935)

ÀNGELS TORRENTS I ROSÉS

Estudiar la trajectòria de la mortalitat històrica en les terres del Penedès resulta de gran interès per les implicacions d'aquest fenomen en relació al creixement i evolució de la població penedesenca en els darrers trescents anys. En analitzar el comportament dels enterraments de Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès), s'ha pogut observar l'estreta relació cronològica entre la guerra i les pitjors crisis de mortalitat presents en cadascun dels quatre segles estudiats, com la Guerra dels Segadors en el siscent, la de Successió a principis del setcent, la del Francès i les guerres carlines en el revoltat vuitcent i, finalment, la Primera Guerra Mundial en el primer quart del noucent. Precisem que les persones moren, durant les esmentades crisis, per diverses malalties i no a causa de les accions pròpiament bèl·liques, la qual cosa demostra que la guerra mata per partida doble.

MORT I MALALTIA AL Penedès (1611-1935)

INTRODUCCIÓ⁽¹⁾

Estudiar la trajectòria de la mortalitat històrica en les terres del Penedès resulta de gran interès per les implicacions d'aquest fenomen en relació al creixement i evolució de la població penedesenca en els darrers tres cents anys.

Essent el comportament de la mortalitat històrica força desconegut en aquestes contrades, car en els anys noranta tot just, es comencen a conèixer alguns dels seus trets més significatius (Muñoz Pradas, 1990; Torrents, 1993), aquesta comunicació es proposa descriure i analitzar el comportament de la mort i la malaltia, a partir de les informacions fornides per les partides d'enterrament del registre sacramental de la parròquia de Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès), des de principis del segle disset (1610) fins al primer terç del segle vint (1935), en la confiança o gairebé la certesa que la tendència dibuixada per les sepultures santperenques no degué desviar-se gaire de la via seguida en altres localitats penedesenques i catalanes en general. La visió retrospectiva del comportament de la mort i la malaltia al Penedès vol contribuir també a enriquir el coneixement de la microhistòria de les nostres contrades, tenint com a protagonistes les persones comunes, que fins fa molt poc no tenien cabuda en la història oficial.

FONTS I METODOLOGIA

El registre parroquial de les defuncions, el més tardà dels registres vitals, comença l'any 1611 per als adults; en canvi, els albats⁽²⁾ no hi són presents fins al 1613. Apartir d'aquest moment els infants difunts o albats apareixen en el registre de manera regular.⁽³⁾ Cal també deixar constància que l'enregistrament dels òbits s'inicià després d'uns anys (1597-1612) d'adversitats meteorològiques (pluges fora de temps, inundacions, eixuts, vents calents pel maig i juny, pedregades) (VIDAL PLA, MUÑOZ PRADAS, 1980: 233), on sobresurten els terribles aiguats del 1612 que provocaren inundacions generals arreu de Catalunya (SALES, 1989: 313). De tot plegat les collites se'n ressentiren en gran manera, ja que en general durant aquest temps les anyades foren pessimes.

En la sèrie de defuncions s'ha aplicat el mètode⁽⁴⁾ de L. del Panta i M. Livi Bacci (1979: 410), que considera que solament es pot parlar de crisi⁽⁵⁾ de mortalitat quan les defuncions superen d'un 50% o més la mortalitat considerada *normal* del període on se situa la crisi. Aquests autors pensen que un augment d'un 50% o més del nombre de defuncions en un any determinat no pot ser contrapesat per la capacitat de recuperació de la generació nascuda en l'any de la crisi.

EL SEGLE XVII, UNA ÈPOCA D'ESTANCAMENT I GRANS DIFICULTATS

Taula 1.

Sant Pere de Riudebitlles: enterraments decennals, 1610-1929

PERÍODES	ENTERRAMENTS
1611-19	66
1620-29	129
1630-39	65
1640-49	123
1650-59	106
1660-69	80
1670-79	81

PERÍODES	ENTERRAMENTS
1680-89	123
1690-99	110
1700-09	143
1710-19	120
1720-29	148
1730-39	126
1740-49	161
1750-59	224
1760-69	267
1770-79	302
1780-89	292
1790-99	345
1800-09	448
1810-19	471
1820-29	398
1830-39	464
1840-49	530
1850-59	476
1860-69	507
1870-79	462
1880-89	445
1890-99	357
1900-09	317
1910-19	288
1920-29	267

Font: Arxiu Parroquial de Sant Pere de Riudebitlles.
Elaboració pròpia.

La corba de les defuncions presenta grans variacions interanuals, pròpies d'una demografia de tipus *antic*, on sobresurten les puntes de mortalitat repartides per tot el període estudiat fins a la segona meitat del segle XIX i la punta de la grip del 1918, ja en el segle XX.

El comportament de les defuncions de la parròquia de Sant Pere en el siscentos mostra dues parts ben diferenciades: la primera com-

prèn des de l'inici del registre fins al 1652; és un període de forta mortalitat que conté les nou puntes o crisis més importants de tot el segle XVII. En la segona part, a partir del 1653, la mortalitat esdevé més moderada i la població es recupera.

Taula 2. Crisis de mortalitat, segle XVII

Per ORDRE CRONOLÒGIC		Per GRANDÀRIA	
ANY	%	%	ANY
1614	101	219	1652
1624	96	212	1642
1626	64	113	1646
1629	86	101	1614
1641	77	96	1624
1642	212	86	1629
1646	113	77	1641
1651	71	72	1693
1652	219	71	1651
1682	60	64	1626
1683	58	60	1682
1693	72	58	1683

Font: Arxiu Parroquial de Sant Pere de Riudebitlles.
Elaboració pròpia.

La primera punta de la corba de defuncions de Sant Pere de Riudebitlles apareix el 1614 i representa un increment de les sepultures normals en un 101%. Es tracta d'una crisi mitjana⁽⁶⁾ que afectà sobretot els nois i les noies menors de 10 anys, i més de la meitat de les defuncions es produïren en els mesos d'agost, setembre i octubre. Els llibres no parlen de la causa de l'increment d'aquestes defuncions, però es pot aventurar que podria ser una epidèmia de diftèria, malaltia present en aquests anys a diversos llocs de la península Ibèrica (PÉREZ MOREDA, 1980: 297; NADAL, 1984: 37). El balanç natural d'aquest any resulta negatiu en deu persones, però els naixements no en resultaren afectats.

Les defuncions del 1615-1619 es mantenen baixes (mitjana de 6,2), a pesar de les gelades de l'hivern del 1615-1616, que mataren els olivers, i malgrat les pedregades *mai vistes* el mateix 1616, o les grans pluges de l'any 1617, que per això és anomenat *any del diluvi* (SALES, 1989: 310); però pot ben bé ser que aquests accidents climàtics no afectessin el terme de Sant Pere.

Les sepultures s'incrementen de forma brusca del 1620 al 1624 i culminen en la punta d'aquest darrer any, en què les defuncions *normals* s'eleva un 96%, afecten sobretot els adults masculins i redueixen els naixements del 1624. El balanç natural de la població del quinquenni fou deficitari, i l'esmentat 1624 va ser el pitjor, amb la pèrdua neta de 16 persones; els habitants de Sant Pere intenten paliar la situació augmentant els matrimonis en el període 1617-1627, és a dir, la nupcialitat actua per omplir el buit demogràfic. Del 1626 al 1629 els enterraments es mantenen elevats amb dues crisis, el 1626 i el 1629,⁽⁷⁾ aquesta darrera també sentida a Vilafranca (MAS-SANELL, 1976: 51). Les mortalitats dels anys 1622-1623 són el principi d'un seguit de conjuntures agrícoles deficientes, documentades per a Vilafranca i l'Arboç a partir de 1620, que varen culminar en la crisi bladera de l'any 1628 (MUÑOZ PRADAS, 1990). La conjuntura agrària desfavorable⁽⁸⁾ portarà penúria i fam general a tot Europa (SIMÓN TARRÉS, 1992). El saldo natural a Sant Pere fou desfavorable en 8 persones, però els naixements es mantingueren malgrat la desaparició de molts adults.

De l'any 1630 al 1639 les defuncions es mantenen baixes i els naixements es recuperen, són anys de guanys de persones. Les generacions han estat molt delmades en la dècada del 1620 al 1629 i solament resta població molt seleccionada que en deu anys recuperarà la població perduda amb escriu (saldo positiu de 56 persones).

Els anys de la Guerra dels Segadors (1640-52) són els pitjors del segle, amb cinc crisis que superen àmpliament el 50%. La primera crisi, esdevinguda el 1641, serà el pòrtic del 1642, l'any vertaderament catastròfic per la guerra i un seguit de males collites; les sepultures normals es multiplicaren per més de tres. En aquests dos *ma's anys* van néixer 15 nois i noies i, per contra, s'enterraren 43 persones, de les quals un 72% eren dones i homes adults. Els naixements restaren afectats tant pel trencament de parelles en edat de reproduir-se com pel fet de ser aquestes les generacions delmades del 1620-

1624. El daltabaix demogràfic d'aquests moments també es deixà sentir a Vilafranca (MASSANELL, 1976: 51) i a la Conca de Barberà (GUAL, 1988: 36).

Els anys que segueixen representen un compàs d'espera i el 1646 la crisi de mortalitat retorna i multiplica per més de dos les sepultures dites normals, i és durant els mesos primaverals quan es registren més de la meitat dels enterraments. Les anyades dolentes continuen,⁽⁹⁾ però fins al 1651 la crisi vertadera no esclata, en un primer any que tornarà a ser pòrtic d'un any fatídic, el del 1652; la crisi eleva les defuncions en un 219%; és la més mortífera del segle XVII.⁽¹⁰⁾ La causa d'aquesta crisi fou l'epidèmia de pesta bubònica dels mesos d'abril i maig del 1652, àmpliament documentada en l'arxiu de la parròquia. En aquest mal any eren desfermats per Catalunya els *quatre genets de l'Apocalipsi*: la guerra, la fam, la pesta i la mort. Barcelona caigué l'abril del 1652 i s'acabà el conflicte general. Entre el 1646 i el 1652 el balanç natural de la població fou desfavorable en 32 persones; els naixements es van veure afectats per la mortalitat d'uns adults doblement delmats. La crisi d'aquests anys torna a ser general tant a la façana mediterrània⁽¹¹⁾ o a Anglaterra (WRIGLEY, 1978: 256-257), afectades per la pesta bubònica, com a Castella, sota altres penalitats (PÉREZ MOREDA, 1980: 302; REHER, 1990).

Un cop superada la pesta bubònica, els enterraments es mantindran dintre de la normalitat. Els naixements es recuperen, i a partir del 1660 el saldo vegetatiu es tornarà creixement natural.

Malgrat tot, les crisis no havien desaparegut. Retornen atenuades entre el 1682 i el 1684, a la vegada que les collites deficitàries (DANTÍ, 1984), agreujades pels problemes de l'allotjament de tropes. A Sant Quintí les defuncions s'eleven entre els anys 1681 i 1687, però aquesta crisi és general a Europa. V. PÉREZ MOREDA (1980: 304) escriu: «En 1683 se dan casos de muerte por inanición en Andalucía y fenómenos similares en otras regiones, como Extremadura.» A França són també anys difícils; parlant del Llenguadoc, E. Le Roy Ladurie escriu: «Une grave sécheresse, récurrente sur plusieurs années (1680-86), ruine les fermiers, qui n'arrivent plus à payer correctement leurs salaires. Toute une série d'épidémies variole, pourpre..., déciment les peuplements affaiblis.» (1969: 336-337). A Itàlia hi havia fam per tot arreu. Tampoc Anglaterra no va escapar de la mortalitat d'aquests anys, i així ho demostra la corba dels enterraments de Colyton (WRIGLEY, 1978: 257).

La darrera crisi del segle correspon al 1693, un any dolent a tot Europa: «Deux de ces onze pointes, celle de 1693 et celle de 1709 se rencontrent dans l'ensemble du Royaume...» (GAUTIER, HENRY, 1958: 60). És, també, un any de forta mortalitat per tot Itàlia, on es registra una epidèmia de verola a Milà (DEL PANTA, Livi BACCI, 1979: 418-419). Castella va ser afectada per una gran crisi entre els anys 1694 i 1695 (PÉREZ MOREDA, 1980: 109; REHER, 1990: 153). Les petites puntes del 1695 i el 1697 també les pateixen Vilafranca del Penedès, Sitges i altres localitats catalanes (NADAL, GIRALT, 1959: 21). Són els darrers anys de la casa d'Àustria, de la invasió francesa de Catalunya, i també hi és present la crisi alimentària. El segle XVII s'acomiadà amb guerres, fam i una elevada mortalitat.

LA MORTALITAT DELS ADULTS RECUA EN EL SETCENTS

Taula 3. Crisi de mortalitat, segle XVIII

Per ORDRE CRONOLÒGIC		Per GRANDÀRIA	
ANY	%	%	ANY
1706	212	260	1707
1707	260	212	1706
1714	61	163	1725
1718	83	132	1774
1725	163	128	1728
1728	128	110	1787
1738	97	97	1738
1753	54	83	1718
1761	72	72	1761
1774	132	61	1714
1782	57	57	1782
1787	110	54	1753

Font: Arxiu Parroquial de Sant Pere de Riudebitlles.
Elaboració pròpia.

En el quinquenni que enceta el segle XVIII les defuncions es mantenen dintre de la normalitat, els naixements puguen respecte al segle anterior i a tot plegat correspon un creixement natural de 22 persones, malgrat que es tracta dels primers anys de la Guerra de Successió (1702-1714); però la guerra sempre fa causa comuna amb la mortalitat, i així el quinquenni del 1705 a 1709 registra la mort de 48 adults i 49 albats en els mesos d'estiu i principi de tardor; els naixements quedaren reduïts a la meitat (57%) del quinquenni anterior i els matrimonis havien estat els primers a enfonsar-se (1703-1707). La mortalitat es centrà en els anys 1706 i 1707; aquest darrer té el trist privilegi de comptar amb la crisi de mortalitat pitjor de tot el període estudiat. La causa d'aquest daltabaix demogràfic s'ha de buscar, com diu V. PÉREZ MOREDA, «... en el efecto conjunto de la crisis agrarias y de la situación de guerra con la posible extensión de algunas enfermedades epidémicas» (1980: 331). Són anys de crisi generalitzada arreu d'Espanya, on els moviments de tropes, propis dels temps de guerra, afavorien la propagació de malalties infeccioses (SOLER, 1985: 145, REHER, 1990); al País Valencià la mortalitat de 1707 va ser la de més intensitat dels quatre darrers segles (BERNAT MARTÍ, BADENES, 1991: 33).

La mortalitat tornarà a elevar-se en els darrers anys de la guerra i culminarà en la petita crisi del 1714, que fou contrapesada pels naixements. A partir del 1710, les puntes de la corba de defuncions demostren que no han estat eliminades les violentes mortaldats periòdiques, però no són ni de la intensitat ni de la durada de l'etapa anterior.

La primera crisi de mortalitat de la dura postguerra és del 1718, època del *Vezindario de Campoflorido*, en què el 60% de les defuncions es produïren durant els mesos de juliol, agost i setembre i van afectar principalment els infants. Durant els anys 1715, 1717 i 1718 les collites van ser deficientes i el pa car, a causa dels eixuts (VILAR, 1964, III: 443). Sembla, doncs, una crisi clàssica de subsistències, però, tot i la crisi de la dècada del 1715 al 1724, va haver-hi un superàvit natural de 32 persones, combinant l'ascens dels naixements, el bon comportament general de les defuncions d'adults i els prolegòmens de la indústria paperera. En la contornada es troba una punta elevada, el 1720, a Vilafranca del Penedès (MASSANELL, 1977: 83) i a Sant Quintí de Mediona.

Els mals averanys no havien acabat i la crisi torna els anys 1725 i 1728, doblant amb escreix el nombre de sepultures de totes les

edats i decantant-se vers la mortalitat dels adults. L'any 1725 gairebé tots els mesos van ser dolents; en canvi, en el 1728 la mort arribà sobretot amb la calor, coincidint, un altre cop, amb el pa car per les males collites de cereals (VILAR, III: 1964: 443). En els dos anys de la crisi els naixements van baixar i el balanç natural fou desfavorable (8 persones), però el quinquenni del 1725 al 1729 va tancar amb superàvit. Aquests són temps de dol al Penedès (MASSANELL, 1977, MUÑOZ PRADAS, 1990), al Maresme (VIÑALS, 1983) i a la Conca de Barberà (GUAL, 1988: 40). ¿Foren les febres palúdiques o les tercianes les responsables de la crisi (ARRANZ, 1985), relacionades amb les basses d'aigua imprescindibles per al funcionament dels molins paperers? ¿O bé fou el tifus, per la contaminació de l'aigua dels pous casolans per la bassa de les comunes? La crisi d'aquests anys és més àmplia, es troba en el Beauvais l'any 1725 (GOUBERT, 1952: 465-466) i del 1719 al 1729 la verola s'escampa pel nord d'Itàlia (DEL PANTA, LIVI BACCI, 1979: 422).

La població de Sant Pere inicia una llarga fase d'ascens just en el moment en què, segons VILAR 1964 (II: 451), s'esborren les repercussions econòmiques de la guerra i la postguerra (1720 i 1726). Les defuncions es mantenen a nivell normal i els naixements, en clar ascens entre el 1729 i el 1737, permeten un creixement natural de 89 persones en nou anys.

Les sotragades de la mortalitat s'aniran atenuant, però no desapareixen; així, en els anys 1738-1739 apareix una nova crisi amb característiques força particulars. Per any civil, la punta i la crisi se situen el 1738 i no arriba al 100% d'intensitat, però si es mesuren per any de collita, és a dir, de l'agost del 1738 al juliol de 1739, la intensitat arriba al 159%. Les sepultures van tenir lloc principalment durant els mesos d'octubre, novembre i desembre del 1738 i gener, febrer i juliol del 1739. Els mesos de tardor-hivern, amb 27 morts, signifiquen el 75% de les defuncions de l'any de collita i, com és natural, se'n van ressentir els naixements del 1739; durant els mesos pitjors (octubre, novembre, desembre, gener) només va haver-hi una concepció, i aquí es compleix la hipòtesi que les concepcions estan inversament relacionades amb les defuncions. El balanç natural d'aquests dos anys fou negatiu en 17 persones, però va haver-hi creixement en el quinquenni 1735-1739. El fet que aquesta crisi coincidís amb els mesos freds i incidís principalment sobre els adults podria fer pensar en una

epidèmia de tipus gripal o en malalties respiratòries, però també hi cap una passa de tifus, atès que aquesta malaltia té la major freqüència a final d'estiu i durant la tardor.⁽¹²⁾ La crisi d'aquests anys es fa notar a Vilafranca (MASSANELL, 1977), a Sant Andreu de Llavaneres (VILAR, 1964, III: 122), a Premià (VIÑALS, 1983) i també a França (LACHIVER, 1969: 81).

Novament torna la tranquil·litat fins a l'equador del setcents, torbada tan sols per l'elevació dels albats el 1746-1747.⁽¹³⁾ La mortalitat del 1746 torna a incidir en el darrer trimestre de l'any, però a causa de la fase clarament ascendent dels naixements el creixement natural serà de 78 persones.

Cap al 1743 es produeix un canvi molt important en la mortalitat, el nombre de difunts adults o cossos comença a minvar, els albats es posaran al capdavant i així continuarà durant més de cent trenta anys.

La segona meitat del segle XVIII s'estrena amb una nova elevació de les defuncions en els anys 1751-1752-1753, que culminarà en una petita crisi aquest darrer any. El balanç natural de població torna a ser deficitari, però molt menys marcat que d'altres vegades: 9 persones en tres anys. Gairebé un 70% de les defuncions d'aquests anys són d'albats i els naixements no van baixar. Aquesta crisi s'esdevé en els darrers anys d'una gran secada que afectà tot Europa.⁽¹⁴⁾ Sembla, doncs, que la crisi que afectà el Penedès i altres indrets de Catalunya tingué origen en les collites deficientes a causa de l'eixut primaverat (MUÑOZ PRADAS, 1990: 167).

Després de set anys de relativa tranquil·litat, que proporciona un superàvit natural de 83 persones, la mortalitat torna a descontrolar-se, s'esdevé una altra crisi el 1761 i les sepultures es mantenen elevades fins al 1764. La mort incidí sobretot en els nois i les noies menors de 10 anys, excepte en el darrer any, quan els naixements se'n ressentiren. Les sepultures en aquest període foren d'albats en un 66% durant els mesos d'estiu, cosa que indica que podria tractar-se d'una malaltia infantil de caràcter epidèmic. Era verola? Aquesta crisi és present en el poble veí de Sant Quintí i en altres indrets de Catalunya, d'Espanya⁽¹⁵⁾ i també de França.

Un cicle de calma retorna i també el creixement natural (74 persones). El 1774 una nova crisi (132%) s'endugué molts menors

(77,5% d'albats). Els mesos de març i abril registraren el 67% d'albats, i aquí queda ben palès que només una malaltia de caràcter epidèmic va poder emportar-se gairebé un infant diari durant el mes de març del 1774.

Un nou cicle de set anys de calma se salda amb un creixement vegetatiu de 54 persones.

La causa de la petita crisi del 1782 és la verola, malaltia contagiosa esmentada per primera vegada en les partides; la primera notícia és del 15 de juny i la darrera del 10 d'octubre. Van morir un total de 18 infants, 8 nens i 10 nenes, que representen un 42% del total de les defuncions de l'any. La malaltia es va fer sentir sobretot en els infants d'1 a 3 anys i el juliol va ser el pitjor dels quatre mesos que durà l'epidèmia. La punta del 1782 es destaca netament a Vilafranca del Penedès, on es registra la xifra més alta d'albats de tot el segle XVIII (MASSANELL, 1977: 65, 85), i les defuncions també s'elevan en altres indrets repartits per tota la geografia de Catalunya (Berga, Arenys de Mar, Artesa de Segre, Bellpuig, Igualada, la Seu d'Urgell) (NADAL, 1990: 48 i 49).

El cicle bo s'escurça, però tan sols en quatre anys el saldo positiu és de 79 persones i el creixement de la població santperenca es fa evident.

La darrera crisi del setcents s'escau el 1787, any del cens de Floridablanca que en el prefaci diu: «La presente numeración se ha hecho después de tres años de una epidemia casi general de tercianas y fiebres pútridas especialmente en las dos Castillas, reino de Aragón y Principado de Cataluña, de que ha resultado una considerable disminución de habitantes.» A Sant Pere la punta és aïllada i incidí sobretot (80%) en els albats en un any de bones collites de cereals i de vi. Aquesta punta també la pateix Sant Quintí i igualment són els nois i les noies els més perjudicats. Quant a la resta de Catalunya, les sepultures destaquen en les sèries d'Arenys de Mar, Bellpuig, Berga i la Seu d'Urgell (NADAL, 1990: 48 i 49). A Castella, l'epidèmia de paludisme fa estralls ajudada per les collites deficientes (PÉREZ MOREDA, 1980: 371). El mercat del gra de Barcelona és en fase alcista i desembocarà en els rebomboris del pa del 1789.

Les crisis pròpiament dites s'han acabat pel que fa al segle XVIII, ja que del 1788 al 1800 el creixement natural és molt positiu, Sant

Pere té un creixement vegetatiu de 250 persones en tretze anys. Però en els mesos calorosos dels anys 1792, 1794 i 1796 les puntes d'al·bats es destaquen. La punta del 1794 es nota a Vilafranca del Penedès, Berga, Arenys de Mar, Castellterçol, Sant Andreu de Llavaneres, Olot, Palamós, Barcelona (NADAL, 1984: 125). A partir del 1794 hi ha una agudització de la mortalitat per tot Catalunya a causa de la guerra amb la França revolucionària, dels alts preus del blat, de les brusques caigudes del preu del vi i de les dificultats econòmiques per a la indústria i el comerç en general; tanmateix, no solament a Catalunya hi ha dificultats, sinó en general a tot Europa (NADAL, 1984: 122,123).

Els darrers anys del segle XVIII són difícils a Sant Pere, però la forta mortalitat d'infants fou àmpliament superada per una potent natalitat, i en resulta un balanç vegetatiu netament favorable.

EL VUITCENTS, UN SEGLE DE GRANS CANVIS

Taula 4. Crisis de mortalitat, segles XIX i XX

Per ORDRE CRONOLÒGIC		Per GRANDÀRIA	
ANY	%	%	ANY
1801	73	86	1809
1809	86	84	1835
1812	55	73	1801
1835	84	64	1867
1839	57	61	1840
1840	61	60	1918
1867	64	57	1839
1918	60	55	1812

Font: Arxiu Parroquial de Sant Pere de Riudebitlles.
Elaboració pròpia.

El segle s'estrena amb noves crisis de mortalitat, i tot i que ni de bon tros són tan severes com algunes dels dos segles anteriors, els prolegòmens de les centúries no són gaire favorables per al benestar de les persones.

La primera crisi apareix el 1801 i els albats representen un 65% de les defuncions totals. El repartiment mensual de les sepultures no és el clàssic; el desembre n'és el mes capdavanter, seguit de l'agost, el novembre, el març, el setembre i l'octubre. Es tracta, doncs, d'una mortalitat de final d'estiu i de tardor. La verola que va aparèixer pel novembre és la responsable del traspàs de sis infants entre 3 i 10 anys, però encara resten 37 albats per esbrinar de què moriren. L'epidèmia de verola o pigota es va perllongar pel gener del 1802. Les sepultures es mantingueren per damunt del normal fins al 1805, els naixements del 1800-1805 van ser més d'un 25% inferiors als de la darrera dècada del setcents, i el balanç, deficitari en 13 persones. Era el primer període clarament desfavorable des del 1705-1709, igualment en els inicis seculars. A Castella les collites de principi de segle havien estat pessimes a causa de l'eixut i d'altres adversitats meteorològiques, cosa que es traduïa en una forta elevació dels preus dels cereals els anys 1804-1805 i en les seqüeles de carestia, fam i elevació de la mortalitat, com la registrada l'any 1804 a tota la província de Conca (REHER, 1990: 173 i ss.).

Durant el trienni 1806-1808 la mortalitat es manté lleugerament alta i els naixements tímidament intenten la recuperació. El daltabaix demogràfic arriba el 1809, encara que la crisi no és gaire gran (86%): 80 enterraments en un sol any, dels quals un 65% eren adults. Era una xifra mai vista. Els mesos de primavera-estiu foren els més desfavorables per a la vida humana. Els naixements quedaren reduïts i el balanç natural, deficitari en 40 persones.

En els dos anys següents la mortalitat es manté i els naixements intenten la recuperació, però són anys de guerra. Sant Pere està ocupada pels francesos, que pengen tres homes en el lledoner de la plaça el 21 d'agost del 1811; a més, hi ha carestia i fam produïda per la guerra (FONTANA, 1988). Arriba el 1812, any d'adversitat demogràfica: les defuncions s'eleva a partir del mes de maig i fins a desembre es mantenen per damunt de la normalitat i altra vegada ataquen la població adulta (60%), els naixements es redueixen i el saldo vegetatiu és negatiu en 26 persones. La crisi demogràfica dels primers anys del segle XIX fou general a tot Espanya (NADAL, 1984; PÉREZ MOREDA, 1980; REHER, 1990; BERNAT MARTÍ, BADENES, 1991; MUÑOZ PRADAS, 1990).

En els anys 1813-1814 les sepultures es mantenen elevades, però els naixements les superen i així el saldo natural és petit, però

positiu. J. NADAL escriu: «1813-1815: cicatrización cada vez más rápida de las heridas.» (1984: 132).

A partir del 1815 s'entra en dues dècades de relativa tranquil·litat demogràfica, els enterraments inicien una tendència a la baixa, trencada per les tímides revifades del 1819 i el 1823, els dos únics anys amb saldo vegetatiu desfavorable. La recuperació dels naixements es fa ben evident i el creixement natural és de 376 persones, més d'un terç guanyades en el quinquenni del 1830-1834. La remuntada dels matrimonis no hi serà aliena.⁽¹⁶⁾

La primera Guerra Carlina arriba a Sant Pere i agreuja la crisi alimentària d'aquests anys (NADAL, 1984: 162), cosa que dona lloc a una nova adversitat demogràfica. Feia més de vint anys que no s'esdevenia a Sant Pere una vertadera crisi de mortalitat: el 1835 la mort torna a fer estralls i es produeix una crisi similar a la del 1809; l'estiu i la calor s'associen amb la mort i les sepultures d'infants s'elevan entorn del 68% del total dels difunts de l'any, i aleshores el balanç natural es torna negatiu en 22 persones. Altres parròquies de la rodalia (Sant Quintí, Santa Margarida i la Geltrú) registren una alça de les seves defuncions en aquest mateix any. Els dos anys següents, el nombre d'albats baixa considerablement com a conseqüència del dal·tabaix del 1835, però els cossos es mantenen elevats. La mortalitat se centra en els mesos de novembre, gener i febrer. Són dos anys de compàs d'espera, però la guerra es fa present amb tres homes afusellats i quatre morts en acció bèl·lica.

En els anys 1838-1839-1840 la mortalitat torna amb força, encara que les defuncions només pugen per damunt del 50% en els dos darrers anys. En aquest trienni enterren a Sant Pere 233 persones (130 albats i 103 cossos). L'any 1839 els cossos passen per damunt dels albats i el nombre absolut de sepultures arriba a 83, xifra màxima mai assolida ni abans ni després. L'elevació anormal dels enterraments s'inicia per l'abril del 1838 i es mantindrà així fins al novembre del 1839, amb màxims a la tardor-hivern. Després d'un compàs d'espera, la mort reapareix amb força al maig del 1840 i arriba al zenit per l'agost; més tard es mantindrà francament elevada fins al novembre, és a dir, el 80% de les defuncions del 1840, ja finalitzada la primera carlinada, es produïren entre maig i novembre, ambdós inclosos. Els naixements no en restaren gaire afectats i així el balanç negatiu fou

tan sols de 32 persones. El quinquenni 1835-1839 serà el darrer a presentar balanç natural negatiu, s'albiren temps millors.

A partir del 1841 la tendència de la mortalitat inicia un cicle descendent, interromput pel replà del 1848-1852 amb la punta del 1849, assenyalada per l'epidèmia de pigota o verola que, de febrer a maig,⁽¹⁷⁾ s'emportà divuit infants d'entre 8 mesos i 14 anys, tot just acabada la Segona Guerra Carlina (1847-1849), a Catalunya anomenada Guerra dels Matiners.

Durant els anys⁽¹⁸⁾ bons que van del 1853 al 1858, es reprèn la tendència a la baixa de les defuncions amb un saldo positiu de 172 persones. Aquest període coincideix amb la Guerra de Crimea, que ha permès fer grans beneficis amb l'exportació de vi (FONTANA, 1988, V: 323).

Tot seguit s'entra en la darrera crisi del segle XIX, tant per a Sant Pere com per a les comarques del Penedès. La mortalitat es revifa durant uns quants anys difícils⁽¹⁹⁾ i culmina amb la crisi de l'any 1867; els adults i els albat són colpits amb xifres semblants i una vegada més juliol i agost són capdavanters de les defuncions. El saldo vegetatiu del 1867 és desfavorable en 28 persones. Malgrat tot, a partir del 1868, a pesar del clima revolucionari que tindrà el període següent, la tendència a la baixa de la mortalitat general serà irreversible. Però, en realitat, si se separen els albat dels cossos, són els primers els que des del 1865 inicien una claríssima davallada, mentre els adults es mantenen elevats amb una lleu tendència a la baixa. La crisi de la fil·loxera només fa elevar la corba lleugerament, com també la tercera carlinada (1872-1876); en canvi, de l'epidèmia de còlera no n'hi ha cap notícia. La pujada de les sepultures, sobretot dels infants, en els mesos de calor es va acabant. L'any 1872 és el darrer que registra vint sepultures en els dos mesos d'estiu. El creixement natural de 182 persones és molt favorable entre el 1859 i el 1864, a causa de la intensitat dels naixements i dels matrimonis.

En el darrer quart del segle XIX baixen les defuncions, sobretot d'albat, i continua el descens dels naixements. El creixement natural continua positiu (275 persones), però ni de bon tros tan favorable com el del període 1825-1849: 460 persones, o el del període 1850-1874: 478 persones.

Ja en el segle XX es produeix la darrera crisi de mortalitat dels més de trescents anys estudiats: és la causada per la pandèmia de

grip del 1918;⁽²⁰⁾ el registre de les defuncions no en parla, però el record d'aquell any no s'ha esborrat de la memòria dels qui la van viure. Durant el mes de novembre moriren quinze persones i les campanes no tocaven a morts per no espantar els malalts.⁽²¹⁾ Aquesta és una crisi general arreu provocada per una epidèmia gripal en el darrer any de la Guerra Europea.

Les tendències estrenades en el darrer quart del vuitcents continuen en el segle XX tant per a les defuncions com per als naixements. El creixement natural serà encara més modest: 158 persones en el primer quart i 48 més fins al 1935, vigília de la Guerra Civil.

CONCLUSIÓ

La sèrie temporal de sepultures del segle XVII no va tenir un comportament homogeni, sinó que es pot dividir en dues parts ben diferenciades. La primera part finalitzaria el 1652 amb la darrera epidèmia de pesta bubònica. És durant aquest període que es troben les nou crisis més importants de tot el segle. Les puntes de sepultures es situaren sobretot en els anys vint, amb tres anys dolents (1624, 1626 i 1629) relacionats amb una conjuntura agrària desfavorable que va fer augmentar la mortalitat de les persones adultes, i en els anys de la guerra dels Segadors (1640-1652), amb cinc de les pitjors crisis del segle, encapçalades per la pesta bubònica de 1652. En la segona meitat de la centúria la mortalitat esdevé més moderada i la població tindrà temps de recuperar-se de les escameses de la mort.

El primer terç del segle XVIII compta amb el trist privilegi de tenir sis crisis de sepultures de les més mortíferes del segle, sent la de 1707 la capdavantera de tot el període estudiat. Les defuncions es produïren principalment durant els mesos calorosos i afectaren principalment els infants, constituint aquest un canvi qualitatiu respecte el segle anterior on la parca atacà principalment les persones adultes.

Malgrat els mals anys de principis de segle, a partir de 1710 les condicions milloraren i les violentes mortaldats periòdiques ja no seran ni de la intensitat ni de la durada de l'etapa anterior. La segona meitat del segle s'estrena amb una nova elevació de les defuncions, sobretot d'albats, que s'anirà repetint fins a les acaballes seculars. És

de menció especial la petita punta de 1782, ja que per primera vegada és esmentada en les partides d'enterrament la verola o pigota, malaltia contagiosa que atacava preferentment els infants. Durant el segle divuitè, malgrat que les crisis de sepultures no s'havien esborrat, aquestes foren àmpliament superades per una potent natalitat, de la qual resultà un balanç natural o vegetatiu netament favorable.

Durant el vuitcents tingueren lloc noves crisis, però ni de bon tros tan severes com en els dos segles anteriors. De les set crisis de la centúria, sis tingueren lloc en els primers quaranta anys i solament una en la resta. En els inicis seculars (1809 i 1812), les defuncions s'esdevingueren en els mesos de primavera-estiu i afectaren principalment els adults. ¿Fou el tifus exantemàtic escampat pels moviments de tropes el responsable de l'augment de les sepultures? No es pot saber, però una resposta afirmativa no seria incoherent. Més endavant, en temps de la primera Guerra Carlina (1835-1839 i 1840), les defuncions s'eleven de manera notable; altra vegada els actes bèl·lics i les sepultures es troben en relació directa. A partir de 1841 la tendència de la mortalitat inicia un cicle descendent que, amb alguns petits contratemps, s'estendrà fins a principis del segle actual, on es produirà la darrera crisi de mortalitat (1918) del període estudiat, causada per la pandèmia de grip en el darrer any de la Guerra Europea.

Analitzant el comportament dels enterraments, s'ha pogut observar l'estreta relació cronològica entre la guerra i les pitjors crisis de mortalitat presents en cadascun dels quatre segles estudiats, com la Guerra del Segadors en el siscents, la de Successió a principis del setcents, la del Francès i les guerres carlines en el revoltat vuitcents i finalment la Primera Guerra Mundial en el primer quart del noucents. Precisem que les persones moriren, durant les esmentades crisis, per diversos tipus de malalties i no a causa de les accions pròpiament bèl·liques. Així doncs, ha quedat ben demostrat que la guerra mata sempre per partida doble.

NOTES

- (1) Aquesta comunicació forma part del projecte d'investigació *La población de Cataluña 1787-1986. Estudio territorial*, finançat per la DGICYT (PB 90-0675). Agraïxo a Soco Sancho els seus suggeriments crítics que han contribuït a millorar aquest escrit.
- (2) Els albat eseren nens i nenes difunts abans d'haver rebut la primera comunió.
- (3) No hi ha cap albat registrat en els anys 1618, 1625, 1634, 1635, 1654, 1655, 1664, 1679, 1694, i 1699. Hi ha subregistre en aquests anys? No ho sabem.
- (4) «Nous avons finalement adopté une moyenne mobile à onze termes, après élimination des deux valeurs plus hautes et des deux valeurs plus basses. Après avoir classé par ordre décroissant de n (1) à n (11) les onze termes» (DEL PANTA, LIVI BACCI, 1979: 410).
- (5) «Nous avons donc été conduits à définir la crise comme une perturbation de courte durée du régime normal de mortalité, qui réduit l'effectif des générations de telle sorte qu'il ne leur soit plus possible d'assurer leur reproduction, même après épuisement de toutes leurs capacités de récupération» (DEL PANTA, LIVI BACCI, 1979: 405).
- (6) La quarta en ordre d'importància del segle XVII.
- (7) L'excés de pluja no deixà batre l'any 1629; «las garbas en las eras se grillan, hix lo blat negrós, grillat y pudent» (SALES, 1989: 31).
- (8) Castella pateix entre el 1629 i el 1632 una gran crisi de subsistències que s'inicia amb l'eixut del 1629 i la pèrdua de la collita del 1630, seguida de l'elevació de la mortalitat el 1631-1632. Segons V. PÉREZ MOREDA, podria tractar-se d'una epidèmia. A Conca la mortalitat del 1631 és la tercera crisi per ordre de grandària (218,9%) del segle XVII (REHER, 1990: 153).
- (9) La collita del 1647 fou la pitjor del segle a Andalusia i a Castella la Vella, i les del 1648 i el 1650 foren catastròfiques a Castella la Nova (PÉREZ MOREDA, 1980: 303).
- (10) La pesta de mitjan segle XVII a Catalunya ha estat documentada poble per poble i comarca per comarca, en el llibre de M. CAMPS i SURROCA i M. CAMPS i CLEMENTE (1985).
- (11) Al País Valencià la crisi del 1647-1652 «supuso el mayor desastre demográfico de aquella centuria si exceptuamos la expulsión de los moriscos... se entrelazaron escasez de alimentos, epidemia, y guerra» (BERNAT MARTÍ, BADENES, 1991: 1155). Per a més informació, vegeu les comunicacions presentades en la sessió *La pesta de 1647-1657 a la Mediterrània Occidental* del I Congrés Hispano Luso Italià de Demografia Històrica, Barcelona 1987.
- (12) «La tifoide es enfermedad de adolescentes y adultos jóvenes su frecuencia máxima entre los 15 y 30 años. En los niños es frecuente y no es excepcional en los sujetos de más de 50 años. El sexo masculino está más predispuesto... La infección se registra todos los meses del año, pero tiene mayor frecuencia al final del verano y durante el otoño.» (A. PEDRO PONS, VI, 1975: 244 i ss.).
- (13) El prior parla de grans plagues, però no s'ha pogut esbrinar a què es refereix: «Als setze de Janer de Mil Setcens quaranta y set se feu la Novena per dit Miquel Bibó

ab assistència de dos Sacerdots tant solament y del Sr. Mestre (per causa de las grans plagas)», *Llibre d'Òbits*, 1 sense numerar.

- (14) «La sèrie d'anys secs, que comença el 1747-48 i culmina el 1752-54, és dramàtica a tot Europa...» (VILAR, 1964, III: 443).
- (15) «La crisis de mortalidad más extendida por el interior y también la más intensa en todo el siglo XVIII fué la del período 1762 a 1765, y no cabe duda que fundamentalmente consistió en un reflejo demográfico de las crisis de subsistencias que se vinieron encadenando en los primeros años del decenio.» (PÉREZ MOREDA, 1980: 363). Recordem que l'any 1766 es va produir a Madrid el *motin de Esquilache* contra els elevats preus del pa.
- (16) No s'ha trobat cap notícia de l'epidèmia de còlera del 1834.
- (17) Els mesos pitjors foren març i abril.
- (18) El 1855, primera vaga general a Barcelona. L'any 1857, primer cens modern de població.
- (19) Conseqüències de la plaga de l'oidi i del desastre econòmic del 1866, amb la fallida del ferrocarril i del sistema bancari.
- (20) «[...] Em veig de setze o disset anys, a l'època que hi hagué tanta grip i la Universitat hagué de tancat [...] Vaig passar tota la tardor i part de l'hivern a Palafrugell [...]» (Josep PLA, 1934: 15).
- (21) La pandèmia de grip a Espanya ha estat objecte, recentment, d'un estudi aprofundit per part de Beatriz ECHEVERRI (1993).

BIBLIOGRAFIA

- ARRANZ, M., 1985: «Epidèmies i crisis agràries a Catalunya Nova, en els decennis de 1720 i l'actitud de les autoritats borbòniques», *Aplec de treballs*, 7: 193-216.
- BERNAT MARTÍ, Joan Serafi; BADENES, Miquel Àngel, 1991: «Muerte y comportamiento demográfico de los valencianos. Siglos XVII-XIX», *El papel de la mortalidad en la evolución de la población valenciana*, 5: 27-46, Actas del IIº Congreso de la ADEH, Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Diputación de Alicante, Seminarios d'Estudis sobre la Població Valenciana, ADEH.
- CAMPS SURROCA, Manuel; CAMPS CLEMENTE, Manuel, 1985: *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*, Lleida, Dilagro.
- DANTI, Jaume, 1984: «Les crisis de mortalitat a la Catalunya prelitoral: el Vallès Oriental als segles XVI i XVII», *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 1: 75-85, Barcelona, Actes inèdites.
- DEL PANTA, Lorenzo; LIVI BACCI, Massimo, 1979: «Chronology, intensity and diffusion of mortality in Italy, 1600-1850»; CHARBONNEAU, H.; LAROSE, A. (Eds.), *Les gran-*

des mortalités: étude méthodologique des crises démographiques du passé, pàgs. 69-81, Liège, Ordina.

EACHEVERRI, Beatriz, 1993: *La gripe española: la pandemia 1918-1919*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).

FONTANA, Josep, 1988: *La fi de l'Antic Règim i la industrialització*; VILAR, P. (Dir.), *Història de Catalunya*, V, Barcelona, Edicions 62.

GAUTIER, Etienne; HENRY, Louis, 1958: *La population de Crulai, paroisse normande: étude historique*, Travaux et Documents, 33, Paris, Presses Universitaires de France, INED.

GOUBERT, Pierre, 1952: «En Beauvaisis: problèmes démographiques du XVII^e siècle», *Annales ESC*, 7, 4.

GUAL I VILÀ, Valentí, 1988: *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna (Roquefort de Queralt s. XVI-XVIII)*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

LACHIVER, Marcel, 1969: *La population de Meulan du XVII^e au XIX^e siècle*, Paris, SEVPEN.

LE ROY LADURIE, Emmanuel, 1969: *Les paysans de Languedoc*, Paris, Flammarion.

MASSANELL ESCLASSANS, Antoni, 1976: *La població vilafranquina a la segona meitat del segle XVII*, Vilafranca del Penedès, Museu de Vilafranca.

MASSANELL ESCLASSANS, Antoni, 1977: *La població vilafranquina al segle XVIII*, Vilafranca del Penedès, Museu de Vilafranca.

MUÑOZ PRADAS, Francesc, 1990: *Creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès segles XVII-XIX*, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral inèdita.

NADAL, Jordi, 1984: *La población española s. XVI a XX*, Barcelona, Ariel.

NADAL, Jordi, 1990: «Las grandes crisis de mortalidad de los años 1793-1812: los efectos a largo plazo en la población catalana», *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica (ADEH)*, VIII, 2: 37-49.

NADAL, Jordi; GIRALT, Emili, 1959: *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*, Paris, SEVPEN.

PEDRO PONS, Agustin, 1975: *Patología y clínicas médicas*, VI, Barcelona, Salvat.

PÉREZ MOREDA, Vicente, 1980: *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid, Siglo XXI.

PLA, Josep, 1934: *Viatge a Catalunya*, Barcelona, Biblioteca Catalana d'Autors Independents.

REHER, David S., 1990: *Town and country in pre-industrial Spain*, Cambridge, Cambridge University Press.

- SALES, Núria, 1989: «Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)»; VILAR, P. (Dir.), *Història de Catalunya*, IV, Barcelona, Edicions 62.
- SIMON TARRÉS, Antoni, 1992: «Els anys 1627-1632 i la crisi del segle XVII a Catalunya», *Estudis d'Història Agrària*, 9: 157-180.
- SOLER SERRATOSA, Juan, 1985: «Demografía y sociedad en Castilla la Nueva durante el Antiguo Régimen: la villa de Los Molinos, 1620-1730», *Revista de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 32: 141-190.
- TORRENTS ROSÉS, Àngels, 1993: *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles, 1608-1935*, Universitat de Barcelona, tesi doctoral inèdita.
- VIDAL PLA, Jordi; MUÑOZ PRADAS, Francesc, 1980: «Una aportació a la història agrària del Penedès: les anyades de Sant Quintí de Mediona (1598-1606)», *Miscel·lània Penedesenca*, III: 227-250, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs, núm. 9.
- VILAR, Pierre, 1964, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, 4 vols., Barcelona, Edicions 62.
- VIÑALS IGLESIAS, Josep, 1983: *Premià a començaments del segle XVIII: un assaig d'història econòmica local*, Mataró, Rafael Dalmau.
- WRIGLEY, E. Anthony, 1978: «La mortalidad en la Inglaterra preindustrial: el caso de Colyton, Devonshire, durante tres siglos», GLASS, D. V.; REVELLE, R. (Eds.), *Población y cambio social*, pàgs. 245-277, Madrid, Tecnos.